

Izlaganje sa znanstvenog skupa
UDK 323.17 + 321.74 (497.1)

Reafirmacija federativnog načela ustrojstva i funkcioniranja sistema*

Jovan Mirić

Fakultet političkih nauka, Zagreb

Sažetak

Predmet kritičke politologijske analize mora biti i postojeći ustavni sistem, tim više što je za »vladavine« posljednjeg ustava jugoslavensko društvo zapalo u najveću i najsvieobuhvatniju krizu. Unatoč tomu u nas je na djelu, i to kao dominantni tip ponašanja, logika po kojoj se Ustav ne smije dovoditi u pitanje. Dva su temeljna razloga te hiperosjetljivosti u pogledu »diranja u sistem«: institucionalizacija i apsolutizacija posebnih interesa i strah od promjena. Oni su ponajprije zahvatili razinu republika i pokrajina, a potom i sve druge društvene razine. Autor ne smatra da je postojeće probleme moguće razriješiti vraćanjem suvereniteta saveznoj državi, nego to valja učiniti reafirmiranjem federativnog načela ustrojstva i funkcioniranja naše političke zajednice, koje je — što sistemom, a što praksom — uvelike suspendirano.

Na nedavno održanom simpoziju o Miroslavu Krleži Radomir Konstantinović, između ostalog, kaže: »Mislim da u ovome trenutku naše krize ne možemo govoriti o Krleži kao da ne plaćamo svakog jutra litru mlijeka 4 200 dinara i kao da ne živimo u dramatičnom času silovite obnove one iste tradicionalističko-nacionalističke nesvijesti koju je Krleža opisivao između noćurna i jara, melankolije i pobude«.

Na početku jednog poglavlja knjige o kojoj danas razgovaramo, polazeći od Krležine metafore, kažem da bi svaki razgovor izvan konteksta krize s kojom smo suočeni, bio eskapizam i loša eshatologija. To bi trebao biti, ako tako mogu reći, neki metodički napatuk za razumijevanje mojih nastojanja i rezultata. Moram izraziti zahvalnost što je većina taj metodički napatuk na neki način i respektirala.

No, nije ovo priča o knjizi — *de te fabula narratur*. Knjige su kao i ljudi: sudbina im često ne zavisi od njih samih. Društveni je kontekst presudniji od samog teksta. Tome usudu, dakako, nije mogla umaći ni knjiga *Sistem i kriza*.

Ona je samo testirala našu situaciju. Nije imala, naravno, pretenziju niti da je sveobuhvatno definira, a još manje da je izmijeni. Ja nisam stručnjak ni za konstrukciju, niti za destrukciju sistema... Ja se samo pitam, iz ove naše

krize, pitam se, dakle, kritički, prije svega kao politolog, kako je moguća jugoslavenska socijalistička zajednica, zajednica jugoslavenskih naroda i narodnosti, zajednica jugoslavenskih radnika i zajednica jugoslavenskih građana. Pitam se pritom koliko je nova konstitucija sistema primjerena takvoj zajednici, a koliko je ona onemogućuje.

Prateći dosadašnje javne polemike — ako to nije prelijepa riječ za ono što se zbivalo — moji su kritičari jedino bili u pravu kad su tvrdili da ne dovodimo »u pitanje« sistema. Ja pitam kako je uopće moguća kritička rasprava ako se ne dovede u pitanje predmet vlastite analize? Kako se drugačije dade misliti ako se ne pitamo, ako ne »dovodimo u pitanje« predmet mišljenja, ali i mišljenje predmeta bez obzira čije to mišljenje bilo!

Ovdje je već spominjano da smo u 40 godina nove Jugoslavije promijenili četiri ustava i u svaki smo se kleli kao da je svetinja nad svetinjama, konačno pronađen kamen mudraca. Zašto ustav, pa i naš novi Ustav, ne bi mogao biti predmet teorijske politološke kritičke analize, tim više što smo upravo za »vladavine« novog Ustava zapali — ja se usudujem reći — u najveću i najsveobuhvatniju društvenu krizu?

Ustav nije nikakva vrijednost po sebi. On je samo instrument ostvarivanja određenih vrijednosti i ciljeva. U tome instrumentalnom značenju ustav i ne smije biti izložen destrukciji, nepoštivanju ili kršenju, ali stalno mora biti izložen kušnji i pitanju.

U nas je na djelu, i to kao dominantni tip ponašanja, upravo druga logika: ustav i zakon ne smijemo dovoditi u pitanje, ali ga po miloj volji smijemo kršiti, izigravati. Dva su razloga, po našem sudu, ove hiperosjetljivosti »diranja u sistem«: institucionalizacija i apsolutizacija posebnih interesa i strah od promjena.

U nas je gotovo svaki posebni interes postao institucijom. Ja sam govorio u knjizi o »prebukiranosti« sistema normama, subjektima, institucijama. Najprije je ta apsolutizacija i institucionalizacija interesa na razini republika i pokrajina, a onda i na svim drugim razinama. Zbog toga se svako diranje u institucijski sistem dočekuje tako žestoko kao ugrožavanje vlastitih pozicija, interesa, moći itd.

S druge strane, ne smijemo zaboraviti, odlaskom sa scene velikih ličnosti naše revolucije i kreatora sistema, formirala se stanovita ravnoteža nemoći, ali i strah da bi ona u eventualnim inovacijskim zahvatima mogla biti narušena.

Autoritet i političku mudrost pojedinaca mogu danas kompenzirati samo stimuliranje i razvijanje demokratske svijesti i samoupravne političke kulture, u kojoj će svatko moći da se iskaže u svom bogatstvu svoje ljudske autentičnosti i mogućnosti. To je jedini put prevladavanja krize, koja više nije retoričko i semantičko pitanje, već pitanje opstojnosti socijalističkoga samoupravnog karaktera ove zajednice. Mogu nas, naravno, i restrikcije dovesti na neki put, ali je sasvim sigurno da on ne može biti socijalistički ni samoupravni.

U živom smo blatu međunarodnog kapitala. Čitavi slojevi radništva na granici su egzistencijalne izdržljivosti . . . Poremećeni su prirodni tokovi društvene reprodukcije, svjedočimo marginalizaciji, pa možemo reći i pauperizaciji omladine, armije od milijun nezaposlenih, za socijalističko društvo neprihvatljivom socijalnom raslojavanju, jačanju tehnobirokracije i naciokracije.

Istovremeno, politički okvir u kojem se sve to zbiva držimo neupitnim!

Kada je riječ — a znate da je u posljednje vrijeme često riječ o tome — o Titu i detitoidizaciji, ne smijemo zaboraviti da je ime Titovo vezano za ugled što ga je Jugoslavija mukotrpno gradila u teškom ratnom i poratnom vremenu. A kako danas stoji stvar s našim moralnim ugledom i političkim kapitalom na međunarodnom planu?

I da se nisu dobroano istopili naš moralni ugled i naš politički kapital što smo ih, kako rekoh, mukotrpno stjecati, teško da bi danas mogli kompenzirati našu znanstvenu, tehnološku i radnu nemoć u relacijama suvremenog svijeta. Odsudno je pitanje: hoćemo li i možemo li prevladati ili barem djelomice sanirati taj invaliditet u slijedećih desetak godina? Hoćemo li i možemo li uhvatiti priključak u uvjetima kada znatan dio društvenog dohotka moramo odvajati za dugove i zelenaške kamate međunarodnom kapitalu!

To nisu samo ekonomska pitanja. To su odsudna pitanja našeg društvenog projekta i našeg mjesta u suvremenom svijetu. Samoupravljanje ili će se afirmirati kao moderni društveni pokret ili će tavoriti kao provincijalni projekt, osuđen na izolaciju i odumiranje. A samoupravljanja bez dominantne društvene pozicije moderne radničke klase nema i ne može biti!

U nas je, međutim, radnička klasa, dijelom političkim sistemom, ekonomskim instrumentarijem, birokratskom samovoljom i uzurpacijom, razbijena na različite socijalne i nacionalne interesne grupe i tako nemoćna da uspješno kormilari društvenim brodom.

Nikada nismo bili u takvoj ovisnosti o međunarodnom kapitalu — ja bih rekao i s Istoka i sa Zapada — a na visoka koplja ističemo samostalnosti, samoupravnosti republika i pokrajina kao zadnju riječ progresa i socijalizma.

Postavljam pitanje: tko je to onda u takvim uvjetima, prema kome samostalan i nezavisan? Zar hrvatski radnik prema slovenskom, makedonski prema srpskom, kosovski prema crnogorskom?

Kada sam pisao ovu knjigu mislio sam, a i sada mislim, da naša politička znanost nema pravo da o tome šuti!

Da bismo otklonili neke nesporazume koji su se manifestirali prije ove rasprave, a dijelom i u njoj, želim reći slijedeće.

Nije moja teza da se suverenitet vrati saveznoj državi (federaciji), već da se *afirmira federativni princip ustrojstva i funkcioniranja naše političke zajednice*, koji je umnogome — nešto sistemom, a nešto praksom — suspenziran.

Zajednica jugoslavenskih naroda i narodnosti može biti samo federativna zajednica. To znači takav oblik složene države, dakle *političke zajednice*, koji predstavlja i zajednicu zajednica (»državu država«), ali i zajednicu radnih ljudi i građana.

Na koncu, Jugoslavija se ne zove slučajno Socijalistička Federativna Republika — SFR. Svako od ovih slova označuje jedan princip njezina ustrojstva i karaktera:

S — temeljni društveni odnos, u kome je princip rada određujući princip, jer je samo po radu i radniku moguć proces područstvljavanja, socijalizacije (socijalizam),

F — federativni princip ustrojstva političke zajednice (države) temeljen na nacionalnom pluralizmu i pravu nacije na samoopredjeljenje,

R — demokratski princip ustrojstva vlasti na svim razinama političkog organiziranja, princip koji respektira politički subjektivitet pojedinca, bez obzira na njegova posebna određenja.

Iz ovih konstitutivnih pojmova morala bi biti samorazumljiva i struktura Skupštine SFRJ.

Premještanje suvereniteta na federalne jedinice ili saveznu državu ne rješava pitanje temeljnoga društvenog odnosa. U svojoj knjizi pokazujem (a sama praksa to najbolje verificira) kako je u proteklih desetak godina ekspandirao nacionalni (republičko-pokrajinski) suverenitet na račun suvereniteta rada i radnika. Međutim, nacionalni je suverenitet samo prekrivka za birokratsku uzurpaciju moći i vlasti.

Nisam, naravno, protiv ravnopravnosti naroda i narodnosti, kao što mi to nastoje podmetnuti neki moji »kritičari«. Ja sam protiv ideološki zakrabiljene i nekritičke inflacije ravnopravnosti i jednakosti, koja može rezultirati suprotnim učincima — neravnopravnošću i nejednakošću. Ipak, ne zbog takvih kritičara, već zbog dobronamjernih čitalaca, dužan sam učiniti neka dodatna objašnjenja kako bih otklonio barem dio nespornosti do kojih je došlo ili bi moglo doći. Tu, prije svega, mislim na razmatranje problematike narodnosti. Ne zalažem se (kao što mi se spočitava) da se pojam *narodnost* zamijeni pojmom *nacionalna manjina*. Zalažem se, na *teorijskom planu*, za jasnoću kategorija i pri tome tvrdim da je nacionalna manjina teorijski definirana kategorija i da nije opterećena, *politički* negativnim konotacijama, niti je uvredljiva. I sam u svojoj knjizi koristim pojam narodnost. Napominjem, međutim, da dijelovi jugoslavenskih naroda koji žive u Jugoslaviji, ali izvan »svojih« nacionalnih država, pod pretpostavkom da Jugoslaviju mislimo kao političku zajednicu (državu), ne mogu biti narodnosti u značenju nacionalnih manjina. Kada govorim o konstitutivno-političkim pravima naroda, koja prava ne mogu imati narodnosti (nacionalne manjine), onda svakom tko zna abecedu političke teorije mora biti jasno da je riječ o *državi* kao političkom izrazu prava nacije na samoodređenje. Izjednačiti u tome pogledu narodnost s narodom, to znači dopustiti da narodnosti na tlu Jugoslavije formiraju svoje narodonosne države! Kako vidimo, nekritičko, politički nedovoljno osviješteno razmetanje pojmovima jednakosti i ravnopravnosti može upravo ugroziti ravnopravnost i jednakost. Za neku narodnost, država u kojoj živi, nije manje »njejina država« samim tim što to nije njejina *nacionalna* država. Naravno, ako tu državu prihvaća kao svoju i ako se ta država ponaša kao »njejina«.

Želim se na kraju zahvaliti organizatoru ovoga razgovora — Centru za idejno-teorijski rad GK SKH Zagreb kao i svim sudionicima, koji su u demokratskoj i tolerantnoj raspravi vratili dostojanstvo knjizi i mišljenju o knjizi. Iako na mnoge relevantne i respektabilne primjedbe koje su ovdje izrečene nisam odgovarao, to ne znači da ih ne uvažavam. Naprotiv!

* Tekst je autorizirano, završno izlaganje Jovana Mirića u raspravi o njegovoj knjizi *Sistem i kriza*, održanoj u prosincu 1984. u organizaciji Centra za idejno-teorijski rad GK SKH Zagreb. Dio izlaganja s toga skupa objavljen je u *Političkoj misli* br. 4. iz 1984. godine. Autor knjige je autorizirao svoje izlaganje naknadno, te ga stoga i objavljujemo u ovome broju.

Jovan Mirić

REASSERTION OF THE FEDERAL PRINCIPLE IN THE ORGANISATION AND OPERATION OF THE SYSTEM*Summary*

The prevailing constitutional system requires a thorough and critical analysis, all the more so as during its «rule» Yugoslav society has found itself in its greatest and most comprehensive crisis so far. Despite this, the dominant attitude in this country is that the Constitution must not be questioned. There are two main reasons for this oversensitivity with regard to »interfering with the system»: institutionalisation and absolutisation of particular interests and the fear of change. They first swept across the republican and provincial forums, and then spread to all other social levels. The author does not believe that the current problems can be resolved by restoring sovereignty to the federal state. Instead, this can be achieved by reasserting the federal principle in the organisation and operation of our political community, a principle that has been substantially suspended — both through the system and in practice.